1 Mark Rutte, anti-liberaal

Rutger Bregman en Jesse Frederik –29/03/15, 12:06

© anp. Premier Mark Rutte voor het portret van zijn voorganger Pieter Cort van der Linden (midden, met baard) en diens ministers.

ESSAYMark Rutte voelt zich verwant met de eerste liberale premier. Maar Pieter Cort van der Linden zou zich in zijn graf omkeren door Rutte's ideeën. De liberaal van toen is de SP'er van nu.

- ***Wie vandaag iets van Pieter Cort van der Linden leest, denkt waarschijnlijk dat hij een marxistisch pamflet in handen heeft***

Mark Rutte had tijdens de verkiezingscampagne alle liberale stokpaardjes bereden. Belastingen op de hogere inkomens waren 'jaloeziebelastingen' ('Wat ze zelf niet hebben, mogen anderen ook niet hebben'), de erfbelasting was een 'sterftaks' ('De meest onrechtvaardige belasting') en 80 procent van de bijstandstrekkers kon gewoon aan het werk ('Zo haal je die mensen uit de cultuur van achteroverleunen').

En met succes: Mark Rutte zou in 2010 voor het eerst premier worden. Een historisch moment, wist hij. Sinds de rechtsgeleerde Pieter Cort van der Linden (1846-1935) was er geen Nederlandse premier van liberalen huize meer geweest. 'Ik voel een zekere verwantschap met hem, en niet alleen omdat hij mijn liberale betovergrootvader is in dit ambt', zei Rutte over zijn beroemde voorganger. Net als het kabinet-Van der Linden stond het kabinet-Rutte namelijk voor grote hervormingen.

'Onrecht levendig gehouden'

Het was een mooie historische parallel, met één probleem: Van der Linden zou zich omdraaien

in zijn graf bij het zien van Rutte's liberalisme. Wie vandaag iets van Pieter Cort van der Linden leest, denkt waarschijnlijk dat hij een marxistisch pamflet in handen heeft. "Men is getuige geweest van de beursmanoeuvres, waardoor in korte jaren speculanten millioenen samenraapten," schreef de oude liberaal in 1887. "Men heeft gezien hoe industri-elen en planters door lage loonen, door de armoede en ellende van duizenden arbeiders tot machtige kapitalisten zijn geworden. Op zulke wijze wordt in onzen tijd het gevoel van onrecht geprikkeld en levendig gehouden."

Dat een liberaal zich zo laatdunkend uitliet over de manier waarop grote inkomens waren vergaard, zal tegenwoordig misschien verbazen. Toch was dit, aan het einde van de negentiende eeuw, de norm. Niet omdat de liberalen toen nog verkapte socialisten waren, maar omdat ze hun liberale uitgangspunten serieus namen.

Even voor de helderheid: het liberalisme is de leer van de eigen verantwoordelijkheid, de vrijheid van het individu en het werken voor je geld. De liberaal wijst de betutteling van Vadertje Staat af en vertrouwt liever op het particuliere initiatief.

Mensen zijn niet gelijk, zegt de liberaal, en kunstmatige gelijkheid van inkomens is onwenselijk. Geen socialistisch 'van ieder naar zijn vermogen, aan ieder naar zijn behoeften,' maar het liberale 'ieder arbeidende naar zijn vermogen en genietende naar zijn verdiensten'. Het liberale streven is niet de gelijkheid van uitkomsten, maar de gelijkheid van kansen. Tot zover is er weinig verschil tussen premier Rutte en zijn liberale betovergrootvader. Pas bij de invulling van deze idealen scheiden hun wegen zich drastisch.

- © ANP.Premier Mark Rutte (M) in gesprek met minister-president Najib Razak (R) van Maleisie voor aanvang van het Boao-forum, een bijeenkomst van regeringsleiders, internationale wetenschappers en bedrijven.

- ***Het laisser faire kon volgens Van der Linden zelfs 'eene valsche leuze' worden als het slechts werd ingezet om de status-quo te versterken***

Niet heilzaam

Bedenk: het liberalisme was in de negentiende eeuw nog een rebelse beweging. De noeste arbeid van de middenklasse werd voortdurend afgezet tegen het 'parasitisme' van de kapitalist. Eenieder die nadacht over de groei van de welvaart werd getroffen, zo stelde Van der Linden

vast, 'door het feit dat vaak hij die arbeidt, arm is, terwijl hij die ledig door het leven gaat zich baadt in overvloed'.

Liberalen raakten ervan doordrongen dat het 'vrije spel van economische krachten' (lees: marktwerking) niet altijd even heilzaam was. Het laisser faire ('de vrije hand laten') kon volgens Van der Linden zelfs 'eene valsche leuze' worden als het slechts werd ingezet om de status-quo te versterken. 'Het bevordert niet de vrijheid, maar belemmert haar.'

Voor de oude liberalen was het evident dat lang niet iedere vorm van inkomen verdiend was. Volgens de Engelse filosoof en econoom John Stuart Mill bestond er ook zoiets als 'onverdiend inkomen'. Heel wat rijken hadden door toeval en oneerlijke regelgeving een groter deel van de welvaart gekregen dan waar ze zelf voor gewerkt hadden. De rechtgeaarde liberaal vond het prima om dit 'parasitaire inkomen' af te romen. 'Het zijn niet de verdiende, maar de onverdiende fortuinen, die, om de publieke zaak te waarborgen, beperkt moeten worden', concludeerde Mill.

Maar de vraag is natuurlijk: wat is zulk onverdiend inkomen?

Onverdiend inkomen #1: de erfenis
Op de eerste plaats van de Quote 500, de ranglijst van de rijkste Nederlanders, prijkt de naam van Charlene de Carvalho-Heineken. Deze gelukkige erfgename heeft haar vermogen grotendeels te danken aan het werk van haar vader Freddy. Bij zijn overlijden in 2002 erfde dochterlief een aandelenpakket ter waarde van maar liefst 3,7 miljard euro. Daarmee werd ze op slag de grootste aandeelhouder in bierbrouwer Heineken, en een van de rijkste Nederlanders.

Pieter Cort van der Linden was er niet blij mee geweest. Voor hem was geërfd inkomen bij uitstek een vorm van 'onverdiend inkomen'. Charlene heeft het gros van haar inkomen immers niet te danken aan haar eigen inzet, maar aan de inzet van haar vader. Het toeval van geboorte wil dat de een door overerving rijk wordt geboren en de ander arm. Dat heeft niks met de 'productieve deugd' te maken, maar met het aristocratische ideaal waarin de verschillende klassen van de maatschappij al vastliggen.

Het was dan ook Van der Lindens liberale collega, de minister van financiën Willem Treub, die in 1918 voorstelde om het erfrecht te hervormen. Alleen nog directe familie zou aanspraak mogen maken op een erfenis, en een deel zou sowieso moeten terugvloeien naar de samenleving.

Sterker nog, als de maatschappij er 'rijp voor is', moest het erfrecht volgens Treub maar helemaal verdwijnen. Niemand zou zijn welvaart dan nog bij zijn geboorte in de schoot geworpen krijgen. Het ouderwetse erfrecht was volgens Treub een 'hinderpaal op den weg der maatschappelijke ontwikkeling.'

- ***Wat een eeuw eerder nog als aristocratisch en conservatief beleid werd bestempeld, was nu ineens 'liberaal' geworden***

Het contrast met de liberaal van nu kan bijna niet groter. Terwijl het patrimoniale kapitalisme dreigt terug te keren, mag er volgens de VVD onder geen beding aan het erfrecht worden getornd; de erfbelasting is de 'minst rechtvaardige van alle belastingen,' zei Mark Rutte een paar jaar geleden nog. "Je hele leven betaal je al belasting en als je per ongeluk wat overhoudt, komt het blauwe gevaar nóg een keer langs." Op termijn moest de 'sterftaks' maar helemaal worden afgeschaft. En Rutte voegde de daad bij het woord: in 2010 verlaagde zijn kabinet de

erfbelasting.

Wat een eeuw eerder nog als aristocratisch en conservatief beleid werd bestempeld, was nu ineens 'liberaal' geworden.

Onverdiend inkomen #2: rijkdom uit de grond
Van begin jaren negentig tot het najaar van 2008 waren het gouden jaren voor het Nederlandse vastgoed. Makelaars, projectontwikkelaars, huisjesmelkers, architecten, woningspeculanten, banken en verzekeraars - allemaal cirkelden ze als fruitvliegjes rond de rotte banaan van de huizenmarkt. Prijzen van woon- en kantoorruimtes stegen exorbitant.

Het is belangrijk om te bedenken dat het bij stijgende huizenprijzen altijd over de grond gaat. Keukens en badkamers worden alleen maar minder waard, en toch kan de waarde van woningen, kantoren en ander vastgoed omhooggaan. Grondprijzen worden bepaald door hun nabijheid ten opzichte van de plaatsen 'waar het gebeurt', en dat wil nog wel eens veranderen.

Stel, je hebt rond 1995 een paar lappen grond aan de Amsterdamse Zuidas gekocht. Plots besluit de gemeente: die Zuidas moet het zakelijke hart van Amsterdam worden. Er moeten wolkenkrabbers komen, spoorlijnen, metro's, noem maar op. Op slag stijgt de waarde van je grond. Niet omdat jij je als grondbezitter hebt ingespannen, maar omdat de locatie, door de inzet van de gemeenschap, aantrekkelijker wordt.

-

© ANP.Premier
Mark Rutte staat op het Binnenhof, voorafgaand aan de ministerraad, de pers te woord.

- ***De liberalen van D66 en de VVD hebben in het Amsterdamse collegeakkoord van 2014 zelfs de erfpacht van Treub afgeschaft. Het nieuwe systeem zou 'eerlijker voor de erfpachter' zijn***

Erfpacht
Zulk 'onverdiend' grondinkomen was liberalen een doorn in het oog. In de negentiende eeuw werd het grote vastgoedspelletje in gang gezet door de komst van de trein en de telegraaf. Deze zorgden, in de woorden van Van der Linden, voor 'de sterke stijging der grondrenten en de onophoudelijke stroom van het platteland naar de zich vormende centra van verkeer'. Zo verkregen 'enkele gelukkige eigenaars al slapende duizenden en millioenen'. Net als bij de erfenissen moest de overheid ook deze onverdiende inkomens afromen, vonden de liberalen

vroeger.

Het was niemand minder dan Willem Treub die, toen hij nog wethouder was in Amsterdam, de erfpacht invoerde. Vanaf het jaar 1896 werd de bouwgrond rondom Amsterdam onteigend door de lokale overheid, zodat 'de waardevermeerdering van bouwterreinen om en nabij de zich uitbreidende steden toekomt aan de gemeente'. Volgens Treub was dit niet meer dan rechtvaardig: de grond werd meer waard door de inspanningen van de gemeenschap. Er werden wegen en parken aangelegd en er kwam steeds meer bedrijvigheid, wat volgens de wethouder 'de eenige oorzaak' was voor de waardevermeerdering. En dus behoorde die winst alle Amsterdammers toe.

De partijen die zich tegenwoordig liberaal noemen, doen precies het tegenovergestelde van waar hun voorvaders lang geleden voor pleitten. Liberalen juichen tegenwoordig als de vastgoedbelastingen omlaag gaan (denk aan de overdrachtsbelasting) en klagen als ze worden verhoogd (denk aan het eigenwoningforfait). De liberalen van D66 en de VVD hebben in het Amsterdamse collegeakkoord van 2014 zelfs de erfpacht van Treub afgeschaft. Het nieuwe systeem zou 'eerlijker voor de erfpachter' zijn.

Weggegooid

Op 24 april 2014 onthulde premier Mark Rutte een groot schilderij van het kabinet-Cort van der Linden in de antichambre van het Tweede Kamergebouw. Het originele portret was in de jaren negentig per ongeluk weggegooid - tekenend wellicht voor de Haagse omgang met de parlementaire geschiedenis - maar de VVD-fractie had nu het initiatief genomen om het schilderij te laten reproduceren.

Dus daar zaten ze weer: in het midden Pieter Cort van der Linden met zijn lange puntbaard, en links vooraan zijn minister van financiën, Willem Treub. Premier Rutte liet zich met een trotse grijns fotograferen voor het nieuwe schilderij. Even leek hij deel uit te maken van een lange, liberale traditie.

- ***Wie tegenwoordig de vermogens van erfgenamen, renteniers, grondbezitters, speculanten of monopolisten bekritiseert, wordt al snel weggezet als een zure linkse figuur***

Maar schijn bedriegt. Aan het begin van de eenentwintigste eeuw gebruiken liberalen alleen nog maar de retoriek van de 'productieve deugd', waarbij de 'hardwerkende Nederlander' tegenover de 'luie bijstandstrekker' wordt gezet. Maar in de praktijk is er weinig over van het oude ideaal: de overtuiging dat je iets waardevols moet bijdragen voor je geld. Allerlei vormen van inkomen die de liberalen vroeger nog verafschuwden, worden door moderne liberalen juist toegejuicht.

Wie tegenwoordig de vermogens van erfgenamen, renteniers, grondbezitters, speculanten of monopolisten bekritiseert, wordt al snel weggezet als een zure linkse figuur. En dat terwijl het concept van 'onverdiend inkomen' juist een door en door liberale vinding is.

Meest efficiënte toedeling

Het moderne liberalisme hanteert dezelfde uitgangspunten als de moderne economische wetenschap. "De vrije marktorde is in economische zin de uitdrukking van het liberale uitgangspunt dat het individu zoveel mogelijk naar eigen keuze over zijn lot moet kunnen beschikken", zo lezen we in het beginselprogramma van de VVD. "Een vrije markt biedt de meest efficiënte toedeling van arbeid, kapitaal, goederen en diensten en is een voorwaarde

voor een optimaal welvaartsniveau." Voor de VVD bestaat onverdiend inkomen niet. Alles wat in een vrije markt (wat dat ook moge zijn) wordt verdiend, is terecht verdiend.

Pieter Cort van der Linden dacht daar honderd jaar geleden nog heel anders over. "Door zonder onderscheid de staatsonthouding te huldigen ontaardt het liberalisme in een zuiver conservatieve staatkunde", schreef de eerste liberale premier van Nederland. "Men vergeet, dat men de zogenaamde natuurlijke vrijheid bouwt op een geheel systeem van regelen, en het laisser faire daardoor het karakter verkrijgt van zuivere willekeur." Van der Linden wilde de status-quo juist doorbreken. Zijn liberalisme was een revolutionaire, en geen conservatieve ideologie.

Laat er geen misverstand over bestaan: iedere rechtgeaarde liberaal zou het ordinaire nivelleringsgeloof moeten afwijzen. Maar dat neemt niet weg dat moderne liberalen veel beter zouden moeten nadenken over de kwalitatieve, morele dimensie van ongelijkheid. De afgelopen decennia van speculatie, stijgende huizenprijzen en groeiende ongelijkheid bieden daar meer dan genoeg aanleiding toe. Is deze rijkdom allemaal verdiend door knap ondernemerschap, of ook door gewoon te rentenieren? Was het allemaal noeste arbeid, of was het ook toeval, geluk of zelfs oplichterij?

Misschien kan Mark Rutte daar nog eens zijn gedachten over laten gaan, als hij kijkt naar het portret van zijn liberale betovergrootvader.

Dit is een voorpublicatie uit het essay voor de Maand van de Filosofie 'Waarom vuilnismannen meer verdienen dan bankiers', (101 blz, € 4,95, verkrijgbaar via De Correspondent)

Historicus Rutger Bregman (1988) en economiespecialist Jesse Frederik (1989) zijn verbonden aan De Correspondent.